

ISSN 1304-8120 | e-ISSN 2149-2786

Araştırma Makalesi * Research Article

Türkiye Ekonomisinin Yapısal Dönüşümü Üzerine Bir Değerlendirme An Assessment of the Structural Transformation of the Türkiye Economy

Hüseyin AĞIR

Prof. Dr. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
huseyinagir@hotmail.com
Orcid ID: 0000-0003-1642-2876

Ferid ÖNDER

Doç. Dr. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Gökşun Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu
feritonder@gmail.com
Orcid ID: 0000-0003-0211-7571

Öz: 1950'li yıllardan itibaren iktisat literatüründe tartışılan yapısal dönüşüm olgusu, bir ekonomide tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerinin GSYİH ve istihdam içindeki paylarının zamanla tarımdan hizmetler sektörüne doğru kayması olarak tanımlanmaktadır. Gelişmiş ekonomilerde tarımın GSYİH içindeki payı genellikle %2'nin altına gerilerken, hizmetler sektörünün payı %70'in üzerine çıkmıştır. Buna karşılık, gelişmekte olan ekonomiler bu yapısal değişim düzeyine henüz ulaşamamış durumdadır. Bu çalışma, Türkiye ekonomisinin yapısal dönüşüm sürecini 1960-2024 dönemi verilerini kullanarak, sektörlerin GSYİH ve istihdam içindeki payları üzerinden betimsel bir yaklaşımla incelemektedir. Sonuç olarak zaman içerisinde yapısal dönüşüme uğrayan Türkiye ekonomisinde sektörel beta yakınsaması dinamiği olduğu gözlenmektedir. Üst orta gelir grubunda yer alan Türkiye'nin yapısal dönüşüm dinamiklerinin, gelişmekte olan ülkelerde gözlemlenen eğilimlerle benzerlik taşıdığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yapısal Dönüşüm, Sektörel GSYİH, Yakınsama, Türkiye

Abstract: The phenomenon of structural transformation, discussed in economic literature since the 1950s, is defined as the shift over time in the share of agriculture, industry, and services sectors in GDP and employment from agriculture to the services sector. In developed economies, agriculture's share of GDP has generally fallen below 2%, while the services sector's share has risen above 70%. In contrast, developing economies have not yet reached this level of structural change. This study examines the structural transformation process of the Türkiye economy using data from the period 1960-2024, taking a descriptive approach based on the shares of sectors in GDP and employment. As a result, a sectoral beta convergence dynamic is observed in the Türkiye economy, which has undergone structural transformation over time. The structural transformation dynamics of Türkiye, which is in the upper-middle-income group, appear to be similar to the trends observed in developing countries.

Keywords: Structural Transformation, Sectoral GDP, Convergence, Türkiye

Geliş Tarihi:23.10.2025

Kabul Tarihi:21.12.2025

Yayın Tarihi:31.12.2025

Atıf: Ağır, H. & Önder, F. (2025). Türkiye Ekonomisinin Yapısal Dönüşümü Üzerine Bir Değerlendirme. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22(3), 1442-1455. Doi: 10.33437/ksusbid.1809722

GİRİŞ

Ekonomik gelişme sürecinin başlarında tarım sektörü büyümenin baskın karakteri olarak rol oynamakta ve sanayi sektörüne emek, sermaye ve hammadde gibi girdileri sağlayıp talep yaratarak sanayi sektörünün genişlemesine olanak sunmaktadır (Lewis, 1954: 51-53). Sanayileşmeyle birlikte üretim yapısının çeşitlenmesi, kırdan kente göçün ardından kent nüfusunun artması, kentlerin genişleyerek gelişmesi ve teknolojik ilerlemeye paralel olarak ihtiyaçların çeşitlenmesi ve gelir artışıyla beraber tüketimin artması hizmet sektörünü de geliştirmektedir (Yiğit, 2023: 175). Bu süreç hem sektörlerin aldığı gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) paylarının değişmesine hem de istihdam edilen işgücünün sektörler olarak değişmesine neden olmaktadır.

Bir ekonomide sektörlerin istihdam ve GSYİH içerisindeki paylarının, tarımdan sanayiye ve hizmetler sektörüne doğru kayması yapısal dönüşüm olarak ifade edilmektedir. Yapısal dönüşüm kavramı literatürde 1950'li yıllardan beri yer almaktadır (Lewis, 1954; Hirschman 1958; Fei ve Ranis, 1961; Kuznets, 1973; Chenery, 1979). Diğer taraftan tarım sektörü sanayileşme oluşumundaki girdilerin sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Tarım sektörü üretiminin çeşitlenmesi, sanayinin tarımsal ürünler özelinde gelişmesine fırsat vererek, hizmetler sektörünün çeşitlenmesini sağlamakta böylelikle gelir ve istihdam oranlarının farklılaşmasına neden olmaktadır. Bu sürecin doğal sonucu olarak tarım sektörünün istihdam ve gelir üretme kabiliyetinin azalması, gelir artışı ve istihdamın hizmetler sektörü başta olmak üzere tarım dışı sektörler tarafından yerine getirilmesine neden olmaktadır (Yakışık ve Fikirli, 2015).

Ekonomik gelişmeyle birlikte GSYİH içerisindeki tarım sektörünün payı, toplam istihdam içerisindeki tarım sektörünün payından çok daha hızlı bir düşüş sergilediği ilgili istatistiklerden izlenebilmektedir. Bu durum tarım sektöründe istihdam edilenlerin GSYİH'ye olan katkılarının görece azaldığı anlamına gelmektedir. Ekonomide yapısal dönüşüm süreci, gelir attıkça tarım sektörünün görece önemini yitirdiğini, başlarda imalat sanayinin, zamanla da hizmetler sektörünün gelir içerisindeki önemini arttırdığını göstermektedir (Alhowaish, 2014). Böyle bir süreç, ekonomide yapısal bir dengesizliğe neden olarak, tarım sektörünün üretkenliğinin azalmasına, gelir eşitsizliğinin artmasına ve politik istikrarsızlığa yol açabilmektedir (Timmer ve Akkus, 2008). GSYİH içerisinde sektörel payların değişimleri ülkelerin gelişmişlik düzeylerine, jeopolitik yapısına, coğrafi konumuna, iklim koşullarına ve sektörel verimlilik gibi çeşitli faktörler nedeniyle değişiklikler gösterebilmektedir (Dinç, 2022: 227).

Türkiye ekonomisi örneğinde sektörel göstergeler üzerinden farkı ekonometrik araştırmalar yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalarda çeşitli sektörel göstergelerin ekonomik büyüme ve nedensellik analizlerinin yapıldığı anlaşılmaktadır (İncekara ve Gürbüz, 2023; Yiğit, 2023; Yıldırım ve Engeloğlu, 2023; Akcan ve Azazi, 2022; Telli Üçler, 2022; Dinç, 2022; Albayrak, 2022; Turhan ve Erdal, 2022; Mert ve Abdioğlu, 2021; Altun ve İşleyen, 2019). Bununla beraber sektörlerin tekli ya da çoklu olarak istihdam ve GSYİH paylarını inceleyen betimsel çalışmalara da rastlanılmaktadır (Yakışık ve Fikirli, 2015; Tekin Kuru ve Dinçer, 2018; Atik, 2010).

Bu çalışmanın amacı Türkiye ekonomisinde sektörel GSYİH ve sektörel istihdamın tarihsel olarak karşılaştırması ve beta yakınsaması analizini yaparak yapısal dönüşümü ortaya koymak, bu göstergeler açısından Türkiye'nin içinde bulunduğu seçilen üst orta gelir grubu ülkeleriyle bir karşılaştırma yaparak betimsel bir tartışma yapmaktır. Ulaşılan sonuçlar, Türkiye ekonomisinde sektörel beta yakınsaması dinamiği olduğu, sektörel göstergelerin değişiminin aynı gelir grubundaki ülkeler için dünyadaki trende benzer bir eğilim gösterdiği, gelişmiş ülke örneklerinden uzak olsa da yapısal dönüşümün gerçekleştirildiğini göstermektedir.

ÜRETİM YÖNTEMİYLE GSYİH

Ulusal Hesaplar Sistemi'nde tahmin edilen en önemli büyüklük GSYİH değeridir. GSYİH bir ülkede belirli bir dönemde üretilen mal ve hizmetlerden kaynaklanan katma değeri ölçen standart bir gösterge olarak bilinmektedir. GSYİH, üretim, harcama ve gelir yöntemleri olmak üzere üç farklı yöntemle hesaplanmaktadır. Birleşmiş Milletler Ulusal Hesaplar Sistemi (SNA-2008) ve Avrupa Hesaplar Sistemi (ESA-2010), GSYİH hesaplamalarında kullanılan uluslararası standartlar olarak bilinmektedir. GSYİH'nin üretim, harcama ve gelir yöntemleriyle tahmin edilen sonuçları, SNA ve ESA'nın önerdiği düzeyde sunulmaktadır. Üretim yöntemi tahminlerinde ise, Avrupa Topluluğu'ndaki ekonomik

faaliyetlerin istatistiksel sınıflaması olan NACE Rev.2 (Nomenclature of Economic Activities- İktisadi Faaliyetlerin İstatistiki Sınıflaması) sınıflaması kullanılmaktadır. NACE Rev.2 sınıflaması Avrupa Birliği tarafından geliştirilen ve ekonomik faaliyetlerin sistematik bir şekilde sınıflandırılmasını sağlayan bir kodlama sistemidir.

NACE Rev.2, ekonomik faaliyetleri sektörlere ayırarak, bu sektörlerin üretim, istihdam ve diğer ekonomik göstergeler üzerindeki etkilerini değerlendirmeye olanak tanımaktadır. Sınıflama, tarımdan sanayiye, hizmetlerden kamu sektörüne kadar geniş bir yelpazeyi kapsamakta ve ulusal hesaplar, istihdam istatistikleri, işletme kayıtları gibi çeşitli ekonomik istatistiklerde kullanılmaktadır. Sınıflandırmanın temel amacı, ekonomik faaliyetlerin standart bir biçimde tanımlanması ve sınıflandırılmasını sağlayarak, ülkeler arası karşılaştırmaların yapılabilmesini ve ekonomik analizlerin tutarlılığını sağlamak olarak belirtilebilir.

GSYİH hesaplamalarında kullanılan temel yöntem üretim yöntemidir. Bu yöntem, milli gelirde hesabın ilk yapıldığı, harcama ve gelir esasına göre yapılan hesapların buna göre dengelendiği bir yöntemdir ve Türkiye’de 2016 yılından bu yana Laspeyres zincirlenmiş hacim endeksiyle hesaplanmaktadır. Hesaplamalarda sabit bir yıldaki fiyatın kullanılmasının yerine her yıl için bir önceki yılın fiyatları kullanılarak zincirlenmiş hacim endekslerine ulaşıldığında fiyat değişimlerinden arındırma işlemi daha sağlıklı olmaktadır.

Üretim yönteminde milli gelir, ekonominin başlıca faaliyet kollarına göre hesaplanmaktadır. Tarım, sanayi ve hizmetler sektörünün başlıca dalları itibariyle yapılan hesaplamalar bu faaliyet kollarında üç aylık dönemler ve bir yıl içinde yapılan üretimi yansıtmaktadır. Bu sınıflamada ekonomik faaliyet kolları detaylandırılarak, farklı sektörlerin ekonomi üzerindeki etkisi değerlendirilebilmektedir. Sınıflamanın ana faaliyet kolları şu şekilde özetlenebilir:

A	Tarım, ormancılık ve balıkçılık
B	Madencilik ve taş ocaklığı
C	İmalat sanayi
D	Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı
E	Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri
F	İnşaat
G	Toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı
H	Ulaştırma ve depolama
İ	Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri
J	Bilgi ve iletişim
K	Finans ve sigorta faaliyetleri
L	Gayrimenkul faaliyetleri
M	Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler
N	İdari ve destek hizmet faaliyetleri
O	Kamu yönetimi ve savunma; zorunlu sosyal güvenlik
P	Eğitim
Q	İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri
R	Kültür, sanat, eğlence, dinlenme ve spor
S	Diğer hizmet faaliyetleri
T	Hane halklarının işveren olarak faaliyetleri

Tablo 1.’de yer alan milli gelir çizelgesinin ilk satırında tarım, ormancılık ve balıkçılık (tarım) ile ilgili üretim bilgileri bulunmaktadır. Tarım sektörü, doğal kaynaklardan elde edilen ürünlerin üretimi ve işlenmesi süreçlerini kapsamaktadır. Üretim değerlerinin hesaplanmasında önce bitkisel ve hayvansal üretim miktarları ile ilgili tahminler ve hesap sonuçları yer almaktadır. Üretimin değeri, üretim miktarları ile çiftçinin eline geçen fiyatlarla çarpılarak bulunmaktadır ve taşıma masrafları fiyat tespitinde dikkate alınmamaktadır. Bitkisel üretim değerlerinden tohumluk, gübre, sulama ve benzeri harcamalar düşürülmektedir. Balıkçılıkta üretim değerleri, çeşitli balık ve deniz ürününün üretimi esas alınarak belirlenmektedir.

Sanayi sektörü içerisindeki madencilik ve taş ocaklığı, imalat sanayisi ile elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı, su temini, kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri

olarak incelenmektedir. Madencilik ve taş ocaklığı sektörü, yer altı kaynaklarının çıkarılması ve işlenmesine yönelik faaliyetleri içermektedir. İmalat sanayi, hammadde ve fiziksel veya kimyasal işlemlerle nihai ürünlere dönüştürüldüğü sektördür. Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtım, enerji üretim ve dağıtım hizmetleri ile iklimlendirme faaliyetlerini içermektedir. Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri ise su kaynaklarının yönetimi ve çevresel hizmetleri kapsamaktadır. Üretim miktarları ve fiyatları yapılan anketlerle derlenmektedir. İnşaat sektörü, bina ve altyapı projelerinin tasarım, yapım ve yenileme süreçlerini içermektedir. Bu çalışmada kullanılan verilerde sanayi sektörü içerisinde gösterilen inşaat sektörü faaliyet kolunda kamunun ve özel sektörün inşaat faaliyetleri yer almaktadır. Konut ve altyapı inşaatının değerleri, yapılan anket çalışmaları ile ilgili kuruluşlardan derlenmektedir. Kamu yatırımlarının değerinde ise bu kuruluşlara ait kesin hesap raporlarına bakılmaktadır (http- 1).

Tablo 1. NACE Rev.2 Sınıflaması

NACE Rev.2	Faaliyetin Tanımı
A	Tarım, ormancılık ve balıkçılık
B,C,D,E	Madencilik ve taş ocaklığı, imalat ve diğer sanayiler
F	İnşaat
G,H,I	Toptan ve perakende ticaret, ulaştırma ve depolama, konaklama ve yiyecek hizmetleri
J	Bilgi ve iletişim
K	Finans ve sigorta faaliyetleri
L	Gayrimenkul faaliyetleri
M,N	Mesleki, bilimsel ve teknik, idari ve destek hizmet faaliyetleri
O,P,Q	Kamu yönetimi ve savunma, eğitim, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri
R,S,T	Diğer hizmetler

Kaynak: http-1.

Hizmetler sektörü için yer alan gösterge ise, tarım ve sanayi sektörleri kapsamı dışında kalan alt hesapların toplamından oluşmaktadır. Sektörlerin toplamında, vergi ve sübvansiyonlar yer almamaktadır. Toptan ve perakende ticaret; motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı, ticari faaliyetler ve taşıt bakım hizmetlerini kapsamaktadır. Ulaştırma ve depolama, mal ve yolcu taşımacılığı ile lojistik hizmetlerini içermektedir. Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri, turizm ve misafirperverlik hizmetlerini kapsayan sektörlerdir. Bilgi ve iletişim sektörü, medya, yayıncılık, bilişim teknolojileri ve telekomünikasyon hizmetlerini içermektedir. Finans ve sigorta faaliyetleri, finansal aracılık, sigorta ve risk yönetimi hizmetlerini kapsamaktadır. Gayrimenkul faaliyetleri, emlak yönetimi ve mülk kiralama hizmetlerini içerir. Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler, danışmanlık, araştırma-geliştirme ve teknik hizmetler gibi uzmanlık gerektiren faaliyetleri kapsamaktadır. İdari ve destek hizmet faaliyetleri, işletmelere yönelik yönetim ve destek hizmetlerini içermektedir.

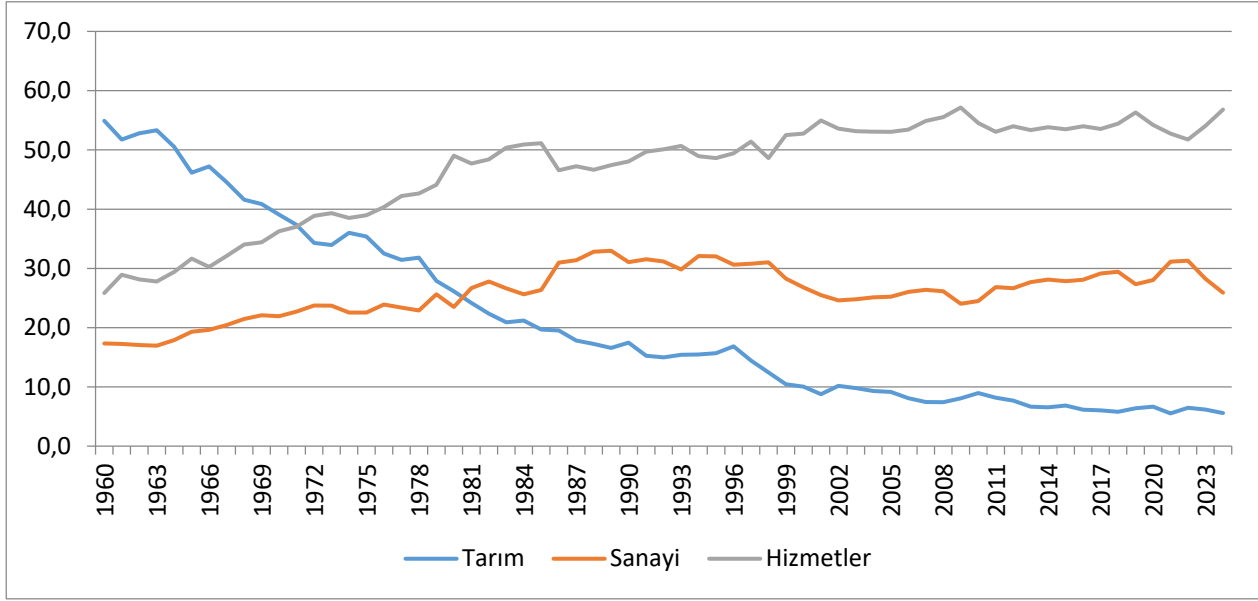
Kamu yönetimi ve savunma; zorunlu sosyal güvenlik sektörü, kamu hizmetleri ve sosyal güvenlik sistemlerini kapsamaktadır. Eğitim sektörü, her seviyedeki öğretim ve eğitim faaliyetlerini içermektedir. İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri, sağlık hizmetleri ve sosyal bakım hizmetlerini kapsayan sektörlerdir. Kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor faaliyetleri, kültürel ve rekreasyonel hizmetler sunmaktadır. Diğer hizmet faaliyetleri, kişisel ve toplumsal hizmetler sunan çeşitli sektörleri kapsamaktadır. Son olarak, hane halklarının işveren olarak faaliyetleri, ev hizmetleri gibi faaliyetleri içermektedir.

TÜRKİYE EKONOMİSİNİN SEKTÖREL GÖSTERGELERİ

Yapısal dönüşüm sürecinin izlenebilmesi için bu bölümde, sektörlerin GSYİH ile istihdam içerisindeki payları karşılaştırılmaktadır. Şekil 1.'de 1960-2023 dönemi verilerinden elde edilen sektörel GSYİH katma değeri göstergeleri sunulmaktadır.

Sektörlerin GSYİH içerisindeki katma değerleri incelendiğinde, 1960 yılında tarım sektörünün payının yaklaşık olarak %55, inşaat dahil sanayi sektörünün %17 ve hizmetler sektörünün ise %26 olarak hesaplandığı görülmektedir. 2023 yılı istatistikleri incelendiğinde ise, tarım sektörünün payının yaklaşık %6, sanayi sektörünün payı %28 ve hizmetler sektörünün payı ise %54 olarak değerlendirilmektedir. Başlangıç yıllarına göre vergilerin payının son yıllara doğru arttığının da belirtilmesi gerekmektedir. Tarım sektörünün en yüksek değerinin başlangıç yılında olduğu görülmektedir. 1960 yılından sonra ise tarım sektörünün payı sürekli olarak azaldığı anlaşılmaktadır. Sanayi sektörünün en yüksek değerinin ise, %33'lük oranla 1989 yılına ait olduğu görülürken, veri dönemi içerisinde tekrar bu değere ulaşamadığı da anlaşılmaktadır. Hizmetler sektörü payının en yüksek olduğu oran ise %57 ile 2009 yılına ait olduğu görülmektedir. Hizmetler sektörünün GSYİH içerisindeki katma değeri 1999 yılından itibaren %50 seviyelerinin üzerinde seyrettiği anlaşılmaktadır (WDI, 2025).

Şekil 1. Türkiye’de Sektörlerin GSYİH Payları 1960-2024 (%)

Kaynak: WDI, 2025.

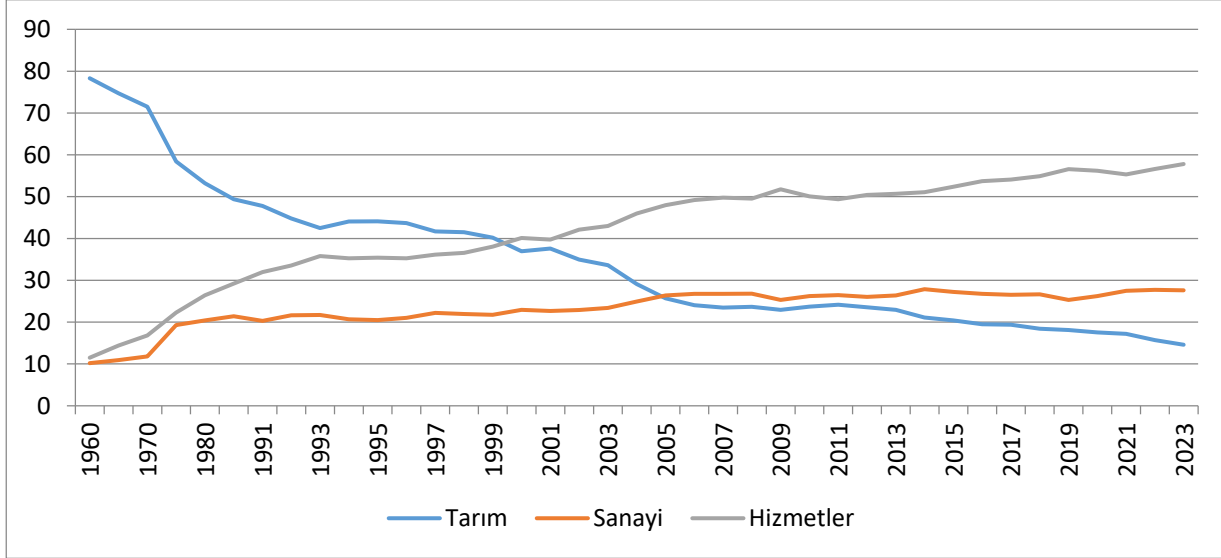
Sektörel payların çeyreklik verilerle alt bileşenleri de göz önünde bulundurularak değerlendirildiğinde ise, 1998Q1-2024Q4 döneminde tarım sektörünün katma değerinin üçüncü çeyreklerde diğer çeyreklerle göre daha yüksek paylara ulaştığı ifade edilebilir. Veri dönemin tamamında benzer bir görünüm sergilenmekle beraber, 2023Q3 verisi tarım sektörünün payının %10.7; 2024Q1 verisi ise %2.3 olduğunu göstermektedir. Sanayi sektörü içerisinde en yüksek payların ise imalat sanayii göstergelerinin oluşturduğu görülmektedir. İnşaat sektörü verileri 2013Q2’den sonra %8 oranına ulaştığı 2017Q2 döneminde %9.1 ile en yüksek değerini yakaladığı, 2018Q3 ile 2024Q1 arasındaki 23 çeyrek dönemde en yüksek %6.4, en düşük %4.4 oranlarında dalgalanan değerler 2024Q1’de ise %6.2 seviyesine ulaştığı anlaşılmaktadır (TÜİK, 2025).

Hizmetler sektörünün en önemli payını %23.6 veri ortalamasıyla NACE Rev.2 sınıflamasındaki GHI başlıklarını oluşturan toptan ve perakende ticaret, ulaştırma ve depolama, konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri oluştururken, OPQ başlığındaki Kamu yönetimi ve savunma, eğitim, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri ortalama %10.8 değeriyle en yüksek ikinci, gayrimenkul faaliyetleri ise %7.8 değeriyle üçüncü en yüksek değeri oluşturmaktadır. Mesleki, bilimsel ve teknik, idari ve destek hizmet faaliyetleri %4.2 ortalama değerle dördüncü, finans ve sigorta faaliyetleri ise %3.4 oranıyla beşinci sırayı almaktadır.

Şekil 2.’de ise istihdamın sektörel dağılımı gösterilmektedir. Tarım sektöründe istihdamdaki düşüşün bir çok nedeni sıralanabilir. Bununla birlikte tarımsal makineleşmenin gelişimi ve modern girdilerin kullanılmasıyla birlikte tarımsal istihdamın azaldığı, tarımdan ayrılan işgücünün kente göç ederek diğer sektörlerde istihdam imkanı bulduğu (Yiğit, 2023: 177) belirtilebilir.

Şekil 2.'de sanayi sektörünün istihdamının hizmetler sektörüne göre daha düşük seyrettiği görülmektedir. Sanayi sektörünün toplam istihdam içindeki payının istikrarlı bir yapı sergilediği ifade edilebilir. Bu yapı içerisinde emek yoğun nitelikli inşaat alt sektörünün de istihdama katkısının belirtilmesi gerekmektedir. Ekonomik gelişme sürecinde hizmetler sektörü katma değerinin ortalamasının üzerinde büyümesi, emek verimliliğinin ortalamasının altında kalması istihdamın hizmetler sektörüne kaymasının (Yiğit, 2023: 179) olası nedenleri olarak gösterilebilir.

Şekil 2. Türkiye’de İstihdamın Sektörel Dağılımı

Kaynak: Atik, 2010: 36; WDI, 2025.

Türkiye’de istihdamın sektörel dağılımı 1960 yılında tarım sektörü yaklaşık %78, sanayi %10 ve hizmetler sektörü ise %11.5 değerlerini aldığı görülmektedir. 1980 yılına gelindiğinde istihdam oranlarının sektörler itibariyle sırasıyla yaklaşık olarak, %53, %20 ve %26.5 seviyelerini gösterdiği anlaşılmaktadır (Atik, 2000: 36). Dünya Bankası istatistiklerinden derlenen verilere göre, 1991 yılında tarım sektörü istihdamın yaklaşık %48’ini kapsamaktayken, sanayi sektörü %20 hizmetler sektörü de %32’sini oluşturmaktadır. Veri dönem, tarım sektöründe istihdamın payının 2005 yılına kadar oldukça yüksek oranlı azaldığını, azalmanın bu yıldan sonra yavaşladığını, hizmetler sektöründe arttığını sanayi sektöründe ise son yıllarda yatay seyrettiğini göstermektedir. 2005 yılında sanayi sektörü istihdamı tarım sektörü istihdamını geçerken, 2002 yılından sonra da tarım sektörü ile hizmetler sektörü istihdam oranlarında hizmetler lehine farkın açıldığı gözlenmektedir. 2022 yılı istatistikleri istihdam oranının tarım sektörü için yaklaşık %17, sanayi sektörünün %28 ve hizmetler sektörünün ise %55’ini oluşturduğunu göstermektedir. Bu değerler hizmetler sektöründe istihdam edilenlerinin tarım sektörü istihdamının 3 katından fazla, sanayi sektöründe istihdam edilenlerin ise tarım sektörünün iki katına yakınlaştığı bir istihdam anlamına gelmektedir.

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE SEKTÖREL YAKINSAMA

Solow (1956) tarafından geliştirilen ve 1980’li yılların ikinci yarısına kadar popülerliğini sürdüren Neo-Klasik Büyüme Teorisi’nin öngörülerinden birisi yakınsama (convergence) hipotezidir. Hipotez, uzun dönemde ülkelerin kişi başına düşen milli gelir seviyelerinin birbirlerine yaklaşacağı ve dolayısıyla gelişmişlik farklarının kendiliğinden ortadan kalkacağını iddia etmektedir. Süreçle gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkeleri yakalamaları da yakalama (catching-up) süreci olarak adlandırılmaktadır. Burada farklı ülkeler arasındaki gelişmişlik farkları, ülkeler arasındaki faktör donanımlarının farklı olması ve sermayenin azalan marjinal verimliliğiyle ifade edilmektedir.

Ancak teorinin ileri sürdüğü varsayımların zamanla gerçekçi olmadığı iktisatçılar tarafından ortaya konulmuştur. Barro (1991) sadece koşullu bir yakınsamanın söz konusu olabileceğini belirtmektedir. Buna göre kişi başına reel gelir düzeylerinin yakınsaması ancak benzer kurumsal koşullara sahip olan ülkeler içerisinde gerçekleşebilecektir. Bu süreçte, zengin ülkeden yoksul ülkelere

yapılan sermaye transferlerinin yakınlaştırıcı etkisinin, gelişmiş ülkelerdeki teknolojik gelişmelerle tümüyle bertaraf edilebileceği vurgulanmaktadır (Kar ve Ağır, 2006: 52).

Yakınsamanın bu temel çerçevesi dışında, literatürde farklı yakınsama türlerinin de olduğu bilinmektedir (Islam, 2003). Büyüme modellerinin varsayımları değiştikçe ve modellere yeni değişkenler eklendikçe, ülke içi - ülkeler arası yakınsama; gelir düzeyi - büyüme yakınsaması; deterministik - stokastik yakınsama; beta - sigma yakınsaması; mutlak - koşullu yakınsama vb.

Yakınsama literatüründeki bu çeşitliliğe paralel olarak 1990'lı yıllarla birlikte yakınsama analizlerinin sektörel olarak da incelenmeye başlandığı görülmektedir. Barro ve Sala-i Martin (1992) ve Barro vd., (1991), yakınsamanın sektörlerin farklılaşmasından etkilendiğini göstermektedir. Bernard ve Jones (1996) ABD'de imalat sanayii verimliliğinin eyaletler arasında yakınsadığını ileri sürmektedir. Diğer taraftan Harris ve Trainor (1999) İngiltere'nin imalat sanayii çıktı düzeyinin yakınsamadığını bulgulamıştır. Sektörlerin verimlilik yakınsamalarının analizlerinde Carree vd., (2000) 18 OECD ülkesi örneğinde emek verimliliğinin yakınsamadığını bulgulamıştır. Rodrik (2013), geniş bir ülke örnekleminde imalat sanayii emek verimliliğinin yakınsadığını bulgulamıştır (Akkoç ve Şahin, 2019: 203).

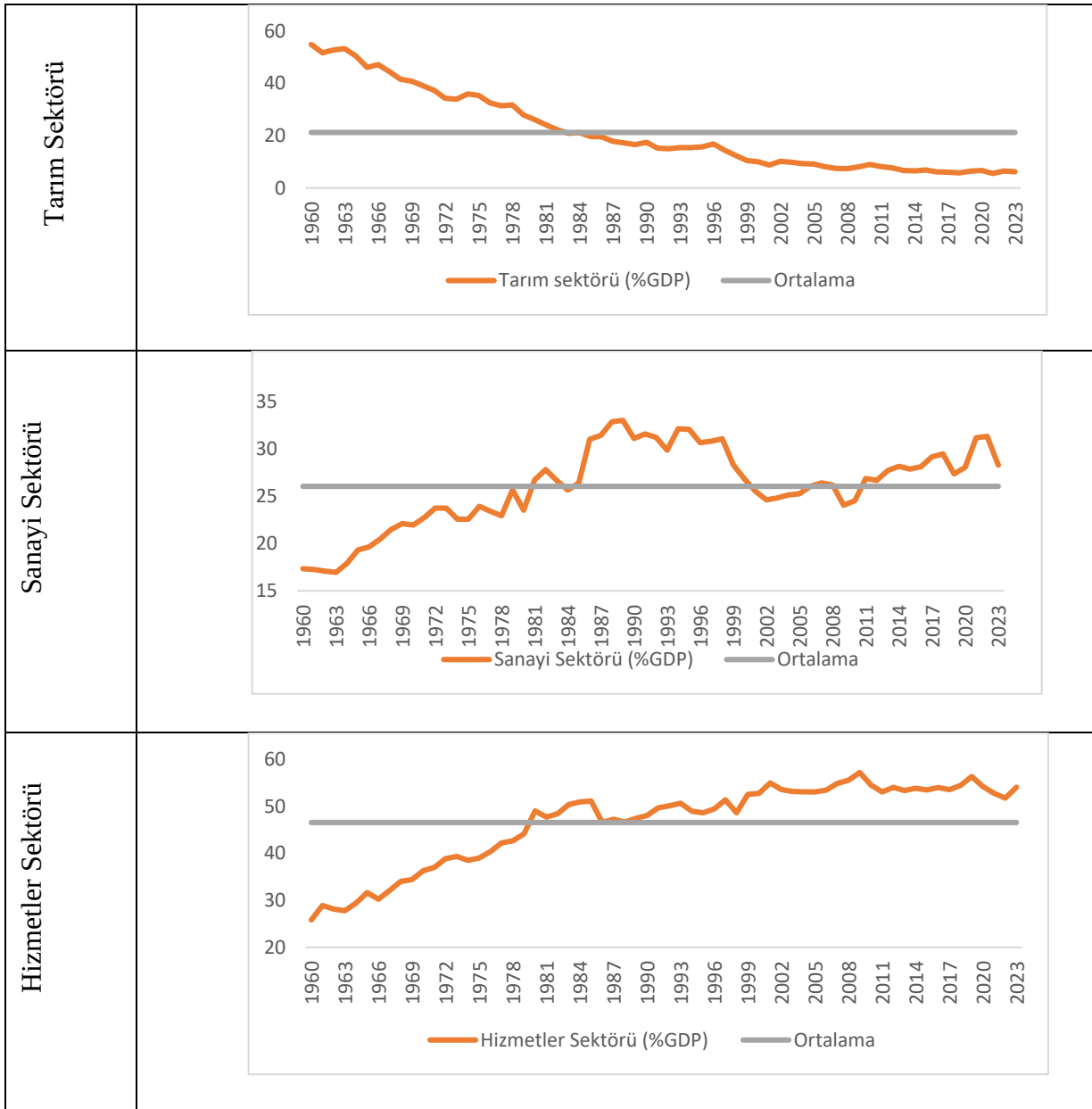
Türkiye Ekonomisinde sektörlerin beta (β) yakınsama analizi Dünya Bankası istatistiklerinden (WDI, 2025) 1960-2024 dönemi için elde edilen yıllık tarım, sanayi (inşaat dahil) ve hizmetler sektörü katma değerlerinin GSYİH içerisindeki paylarını gösteren veriler için yapılmaktadır. Beta yakınsamasını test etmek için Herrerias ve Liu (2013), Bello ve Ch'ng (2022) çalışmaları takip edilerek;

$$RY_{it} = \ln\left(\frac{Y_{it}}{AY_{it}}\right) \quad (1)$$

değeri hesaplanmaktadır. Burada $\ln$ doğal logaritma, RY_{it} nispi sektörel payı, Y_{it} her bir gözleme ait datayı, AY_{it} ise ortalama sektörel payı göstermektedir. Sektörler için Denklem 1 aracılığıyla hesaplanan serilerin grafikleri Şekil 3.'te yer almaktadır:

Şekil 3.'te sunulan görseller 1960-2024 döneminde Türkiye ekonomisinde sektörel β yakınsaması dinamiği olduğunu göstermektedir. Tarım sektörünün GSYİH içindeki payı yıllar itibariyle azalırken, hizmetler sektörünün GSYİH'deki payının arttığı ve 1990'lı yılların başından itibaren sanayi sektörünün durağanlık gösterdiği anlaşılmaktadır. Neo-Klasik büyüme modellerinin öne sürdüğü şekilde toplam faktör verimliliğindeki farkların zaman içerisinde azaldığı ve üretim sürecinde kaynakların verimliliği yüksek olan sektörlerle doğru kaydığı yakınsama süreci olduğunu göstermektedir (Korap, 2010). Türkiye'de oluşan bu yapıda üretkenliği ve verimliliği düşük olan tarım sektöründen büyük oranda sanayi sektörü ve hizmetler sektörüne geçiş koşullu yakınsamayı göstermektedir. Özellikle sanayi sektöründe 1990 sonrası Solow modeli bağlamında sermaye birikimi ve toplam faktör verimliliği korelasyonun yükseldiği ifade edilebilir. İnada koşulları (Inada conditions, 1963) dikkate alındığında Yazgan vd. (2018), Özek ve Ergür'ün (2020) ele aldığı gibi hızlı büyümenin gerçekleştiği ve akabinde resesyonun yaşandığı dönemlerde asimetri ve gecikmeli tepki ortaya çıkmaktadır. Buna göre 1960-1980 döneminde tarım sektöründeki yakınsama hızının yüksek olması ve 2000 sonrası dönemde kademeli bir şekilde yakınsama hızının yavaşlaması durağan olmayan bir yakınsama sürecinin olduğunu göstermektedir. Karagöl ve Saraç (2010) ve Özcan'a (2017) göre kamu kesiminin sektörel sübvansiyonları ve sektörlerin sermaye/hasıla katsayıları tarım sektörünün GSYİH'den aldığı payın durağanlaşması ve sanayi/hizmet sektörüne geçişin dengeye yaklaşması koşullu yakınsamayı desteklemektedir. Öte yandan Barro ve Sala-i-Martin (1995) çalışmasında, negatif olan β parametresi; hasıladan aldığı payın düşük olduğu sektörlerde yakınsama sürecinin başlangıçta yüksek olduğu ve ilerleyen dönemlerde daha yavaş yakınsama hızına düştüğünü öne sürmektedir. Türkiye ekonomisinde tarımsal yakınsama hızının yavaşlaması, sanayi/hizmet sektöründe yakınsama hızının artması koşullu yakınsama sürecinin bu sektörlerde tamamlanma evresine yaklaştığını işaret etmektedir.

Şekil 3. Sektörel Paylar ve Aritmetik Ortalamalar

Kaynak: Yazarlar

Türkiye’de tarım sektörünün 1960-2024 döneminde ortalama değerinin altına doğru seyretmesi, hem uzun vadeli yapısal değişikliklerin hem de dönemsel faktörlerin bir sonucu olarak görülebilir. Dahası, kırsal kesimden şehirlere doğru gerçekleşen göçler, tarımsal işgücünün azalıp istihdamın düşmesine ve tarım sektörünün gelişiminin engellenmesine neden olmaktadır. Sektördeki düşük teknolojik yatırımlar, altyapı yetersizlikleri ve verimsiz kullanılan toprak, üretim verimliliğinin düşmesine sebep olmaktadır. Tarımsal desteklerin yetersizliği veya ilgili desteklerin doğru kullanılamaması ile tarım politikalarındaki eksiklikler, gıda fiyatlarındaki dalgalanmalar, üretim hızını azaltarak tarımsal üretimin ortalama değerlerinin altına düşmesine kaynaklık etmiş olabilir. Kuraklıklar ve iklim şartlarına bağımlılıkla toprak kalitesinin bozulması da tarımsal verimliliğin düşmesinde etkili olabilecek başka bir faktör olarak sayılabilir. Dünyada yaşanan tarım ürünlerindeki rekabet ile tarımsal girdiler açısından dışa bağımlılığın artması da sektörün büyümesini sınırlayabilecek nedenler arasında sayılabilir. Sanayileşme ve hizmet sektörlerinin gelişmesiyle tarım sektörü ekonomik önemini yitirirken, teknolojik gelişmelere ayak uyduramayan tarımsal üretimin verimliliği düşmüştür. Ayrıca iklim değişikliği ve çevresel sorunlar da bu düşüşte etkili olmuştur. Bu durum, tarımın Türkiye ekonomisinde uzun vadeli bir küçülme eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Türkiye ekonomisinde hizmetler sektörünün 1960-2024 döneminde GSYİH içindeki payının 1980’li yılların ilk yarısından itibaren başlayarak 2000’li yıllardan sonra daha da fark edilebilir bir

şekilde kendi ortalamasının üzerinde seyretmesi, ekonomideki yapısal dönüşümlerin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Türkiye’de hizmetler sektörünün son yıllarda GSYİH içindeki payının ortalamasının üzerine çıkması, Türkiye ekonomisinin yapısal dönüşümü, küreselleşme, dijitalleşme ve tüketim alışkanlıklarının değişmesi ile yakından ilişkili olduğu belirtilebilir. Bu yönelim hizmetler sektörünün, ekonomideki büyümenin ve modernleşmenin bir yansıması olarak, sanayi ve tarım sektörlerinin üzerinde bir performans sergilediğini göstermektedir. Bu süreç, Türkiye’nin daha fazla dışa açıldığı, dijitalleşmenin hızlandığı ve tüketici taleplerinin hizmet odaklı hale geldiği bir dönemi yansıtmaktadır. Türkiye ekonomisinde hizmetler sektörünün GSYİH içerisindeki payının artış trendi ekonominin daha fazla hizmet odaklı bir yapıya evrildiğini göstermektedir.

ÜST ORTA GELİR GRUBU ÜLKELERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Dünya Bankası tarafından yapılan kişi başına gelir sınıflamasına göre üst orta gelir grubuna dahil edilen ülkeler (http- 2) arasından Tablo 2.’de yer alan göstergelerle Türkiye’nin de içinde bulunduğu veri varlığına göre seçilmiş ülkeler arasında GSYİH sektörel paylarının bir karşılaştırması yapılmaktadır.

Tablo 2. Ülkelerin GSYİH Sektörel Payları (%)

Ülkeler	Tarım				Sanayi (İnşaat Dahil)				Hizmetler			
	1960	1980	2000	2024	1960	1980	2000	2024	1960	1980	2000	2024
Arjantin	12.9	6.4	4.7	6,0	48.4	41.2	26.0	24,0	38.7	52.4	63.5	53,4
Botsvana	43.2	12.7	2.8	1,7	13.3	43.9	46.3	29,4	43.1	29.9	42.7	63,5
Brezilya	15.7	9.9	4.8	5,6	28.3	39.2	23.0	21,3	32.3	40.4	58.3	59,3
Çin	23.2	29.6	14.7	6,8	44.4	48.1	45.5	36,5	32.4	22.3	39.8	56,8
Kolombiya	27.3	19.4	8.3	9,3	27.4	31.6	27.3	23,1	46.5	48.8	57.2	58,2
Kosta Rika	26.4	17.8	9.2	3,6	20.1	27.0	25.4	19,7	53.5	55.2	55.9	68,8
Dominik	23.2	19.8	6.7	4,5	21.1	26.7	31.7	28,7	55.7	43.1	52.1	59,8
Ekvador	33.7	16.1	12.4	9,5	22.0	26.8	34.7	26,5	41.0	53.3	46.9	57,2
E.Salvador	41.4	38.0	7.2	4,4	23.1	21.9	26.9	22,4	35.5	40.1	58.6	61,0
Fiji	30.3	20.3	15.0	8,4	22.7	20.2	19.6	14,1	36.6	51.2	53.3	56,2
Gabon	32.2	6.8	6.2	6,2	33.9	60.4	56.3	50,9	33.9	32.8	37.5	37,5
Guatemala	28.7	24.8	22.8	9,8	17.0	22.0	19.8	21,7	54.2	53.2	57.4	61,8
İran	25.9	11.1	9.1	13,0	25.7	35.2	40.3	36,4	43.5	55.1	51.4	47,9
Irak	16.2	4.7	4.6	3,4	46.7	74.0	84.8	51,6	37.1	22.3	10.9	45,8
Meksika	13.1	6.3	3.2	3,8	25.6	27.9	34.4	31,6	56.9	59.9	58.0	58,2
Paraguay	36.7	29.5	12.9	10,7	18.1	24.5	35.6	32,5	39.5	39.9	44.9	48,8
G. Afrika	9.0	5.3	2.6	2,9	32.5	42.4	28.2	24,4	54.2	46.9	61.2	62,7
Surinam	9.5	7.7	9.5	7,5	41.7	32.8	24.9	39,9	39.2	48.4	46.0	48,3
Türkiye	54.9	26.1	10.0	5,6	17.3	23.5	26.8	25,9	25.8	49.0	52.8	56,8

Kaynak: WDI, 2025.

Tablo 2.’de yer alan veriler, sektörlerin 1960’lı yıllardan 2024 yılına kadar GSYİH paylarının zamanla değişimini ortaya koymaktadır. 1960’lı yılların göstergeleri, Türkiye başta olmak üzere, Botsvana ve El Salvador’da, tarım sektörü tarafından GSYİH sağlanan payın en yüksek olduğu ülkeleri göstermektedir. Bununla birlikte Ekvator, Fiji, Gabon ve Paraguay’ın 1960’lı yıllarda GSYİH içerisindeki tarım sektörü payı %30’un üzerinde olduğu görülmektedir. 1980 yılına gelindiğinde, Çin’in dışında diğer ülkelerin tarımsal üretim değerlerinin düştüğü anlaşılmaktadır. Tarım sektörü GSYİH paylarındaki azalmalar, Botsvana, Gabon ve Irak’ta sanayi sektörünü payını arttırmışken Türkiye dahil diğer ülkelerde görece hizmetler sektörünün payını arttırdığını göstermektedir. 2000’li yıllara gelindiğinde, GSYİH içerisindeki tarım sektörü payının Guatemala dışındaki ülkelerde belirgin oranda düştüğü anlaşılmaktadır. Bu dönemde Botsvana, Çin, Gabon ve Irak’da GSYİH içerisinde en yüksek payın sanayi sektörü olduğu görülmektedir. 2024 yılındaki görünüm ise, tarımın GSYİH payının Arjantin, Brezilya ve İran dışında düşmeye devam ettiği, sanayi sektöründe Surinam’daki önemli artışla birlikte Guatemala, İran ve Türkiye’de ise arttığı görülmektedir. Gabon, Irak ve Surinam dışındaki ülkelerde ise GSYİH’nın

en önemli katkısının hizmetler sektörü tarafından yerine getirildiği anlaşılmaktadır. Öyle ki Gabon, İran, Irak ve Surinam dışındaki ülkelerde oran %50'nin üzerinde seyretmektedir.

Aynı karşılaştırma gelişmiş ülkeler grubundan ABD, İngiltere, İtalya, Fransa, Almanya, Kanada ve Japonya'nın oluşturduğu G7 ülkeleri için yapıldığında, Dünya Bankası istatistiklerine göre, tarım sektörünün payının 2020'li yıllarda, ABD, İngiltere ve Almanya'da %1'in altında olduğu, diğer ülkelerde %2'nin altında olduğu görülmektedir. Sanayi sektörünün GSYİH içindeki paylarına bakıldığında, ABD, İngiltere ve Fransa'da %20'nin altında seyrettiği, diğer ülkelerde %20'ler bandının üstüne çıktığı anlaşılmaktadır. Hizmetler sektörünün GSYİH içindeki payları ise, İtalya ve Almanya'da %60 bandının üstündeyken, diğer ülkelerde %70 bandının üzerinde olduğu görülmektedir (WDI, 2025).

Tablo 3. Seçilmiş üst orta gelir grubu ülkelerinde tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerindeki istihdamın değişimini göstermektedir. Tablo 3. genel olarak tarım sektöründen sanayi ve hizmetlere bir kayma olduğu, ancak bazı ülkelerin bu geçişi farklı hızlarda yaşadığı anlaşılmaktadır. Beklentilerle uyumlu olarak çoğu ülkede tarım sektöründeki istihdam oranının önemli ölçüde düştüğü anlaşılmaktadır: Arjantin'de %1,3'den %0,6'ya, Brezilya'da %18.4'ten %8.2'ye, Türkiye'de %47.8'den %14.6'ya. Bu durum, ekonomilerin gelişmesiyle birlikte sanayi ve hizmet sektörlerinin önem kazandığını ve tarımın daha az iş gücü gerektiren bir sektör haline geldiğini göstermektedir. Ekvador'da ise tarım sektöründeki istihdam artmış olduğu görülmektedir (%27'den %30'a). Tablo 3. Azerbaycan, Ekvador, Gürcistan ve Endonezya'da tarım sektörünün ekonomide hala büyük bir yer tuttuğunu göstermektedir.

Tablo 3. İstihdamın Sektörel Dağılımı (%)

Ülkeler	Tarım				Sanayi				Hizmetler			
	1991	2000	2010	2023	1991	2000	2010	2023	1991	2000	2010	2023
Arjantin	1,3	1,1	0,8	0,6	32,6	22,7	23,5	23,0	66,1	76,2	75,8	76,4
Azerbaycan	43,5	41,0	38,2	35,5	23,1	10,9	13,7	14,8	33,4	48,1	48,1	49,7
Belize	28,8	26,2	18,5	15,6	18,3	17,4	15,9	17,8	52,9	56,4	65,7	66,5
Brezilya	18,4	15,4	11,5	8,2	24,0	22,6	23,3	20,2	57,7	62,0	65,2	71,6
Çin	59,7	49,9	36,7	22,3	21,4	23,0	28,7	31,8	18,9	27,0	34,6	45,8
Kolombiya	20,2	20,3	18,5	14,4	20,1	18,3	19,8	20,0	59,7	61,4	61,6	65,6
Kosta Rika	18,7	16,6	12,4	13,4	26,3	22,4	19,6	20,2	55,0	61,0	68,0	66,4
Dominik	22,2	15,6	12,4	7,4	26,5	24,6	18,5	19,2	51,3	59,8	69,1	73,4
Ekvador	27,0	28,1	27,9	30,0	25,1	23,3	18,5	17,5	47,9	48,7	53,6	52,5
El Salvador	27,6	21,6	20,8	14,8	25,3	24,2	21,4	23,4	47,1	54,2	57,9	61,9
Gürcistan	46,6	52,2	48,1	39,9	13,0	9,8	10,6	13,6	40,4	38,0	41,3	46,5
Endonezya	46,8	45,3	39,1	28,8	16,8	17,4	18,7	22,1	36,4	37,3	42,2	49,2
İran	24,9	22,7	18,1	14,3	31,4	31,0	33,1	35,0	43,8	46,3	48,8	50,7
Irak	18,5	14,5	11,5	8,3	26,2	28,6	27,3	27,6	55,3	56,9	61,2	64,2
Malezya	18,3	15,2	13,3	9,8	31,4	32,0	27,6	27,8	50,3	52,8	59,1	62,4
Meksika	25,9	17,4	14,6	12,0	23,5	27,1	23,0	25,0	50,6	55,5	62,3	63,0
Makedonya	27,0	24,7	18,1	9,3	36,5	34,5	29,3	30,2	36,5	40,9	52,5	60,5
Paraguay	29,6	31,9	25,6	17,2	18,6	16,9	18,3	18,0	51,8	51,2	56,1	64,8
G. Afrika	22,2	20,3	16,5	18,8	27,4	27,1	21,5	17,7	50,4	52,6	62,0	63,5
Türkiye	47,8	36,0	23,7	14,6	20,8	24,0	26,2	27,6	31,4	40,0	50,1	57,8

Kaynak: WDI, 2025.

Sanayi sektörü birçok ülkede stabil bir yapıya sahip görünmektedir. Bazı ülkelerde ise bu sektörde kısmi artışların yaşandığı anlaşılmaktadır: Çin'de %21.4'ten %31.8'e yükselen istihdamın, büyük sanayi yatırımlarıyla sektörü büyüttüğü ifade edilebilir. Türkiye ekonomisindeki sanayi istihdamı da dikkat çekmektedir. Ancak Makedonya, Belize ve Dominik gibi ülkelerde sanayi sektörü istihdamında bir azalma görülmektedir. Bu farklılıklar, ülkelerin sanayileşme seviyelerine, ticaret politikalarına ve teknolojiye yapılan yatırımlara bağlı olabilir.

Hizmetler sektörü, tarım ve sanayinin aksine, veri her ülkede güçlü bir büyüme göstermektedir: Arjantin’de sektörde çalışanların oranı Arjantin’de %66.1’den %76.4’e, Brezilya’da %57.7’den %71.6’ya, Türkiye’de %31.4’ten %57.8’e yükselmiştir. Bu eğilim, genel olarak ülke ekonomilerinin hizmetler sektörüne (finans, eğitim, sağlık, bilgi teknolojileri, turizm) kayışını yansıtmaktadır. Bu ülkelerde, hizmetler sektörünün ekonomik büyümenin itici gücü olduğu söylenilebilir.

Bazı ülkelerde istihdamda tarımın hala yüksek seviyelerde kaldığı görülmektedir. Azerbaycan’da tarımsal istihdam %43.5’den %35.5’e düşmüş olsa da hala yüksek seviyelerdedir. Gürcistan ve Endonezya gibi ülkelerde de tarım sektörü hâlâ önemli bir istihdam kaynağıdır. Bu durum, tarım sektörünün ülke ekonomilerinde hala önemli olduğunu göstermektedir. Bazı ülkelerde sanayi sektörü istihdamı görece yüksek kalmış olarak izlenmektedir. İran, %31.4’ten %34.2’ye bir artış gösteriyor. Bu, İran’ın sanayiye yatırım yaptığını ve petrol, gaz, otomotiv gibi sektörlerde büyüdüğüne işaret etmektedir. Türkiye ve Meksika gibi ülkelerde ise sanayi istihdamının %20’nin üzerinde kaldığı anlaşılmaktadır. Hizmetler sektöründe en dikkat çekici artışlardan biri Çin’de gerçekleştiği görülmektedir. 1991’de %18.9 olan hizmetler sektörü istihdam oranı, 2023’de %45.8’e ulaşmıştır. Bu, Çin’in sanayiden sonra hızlı bir şekilde hizmet ekonomisine doğru kaydığını gösterir. Üst orta gelir grubu ülkelerinde hizmetler sektörü genelde ön plana çıkarken, tarım ve sanayi sektörleri istihdamda küçülmektedir. Ancak bu geçişin hızı ve dinamikleri, her ülkenin kendi ekonomik yapısı ve stratejisine göre değişim göstermektedir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmada Türkiye ekonomisinin 1960-2024 döneminde tarım, sanayi ve hizmetler sektörünün GSYİH içerisindeki payları ile bu sektörlerin istihdam oranlarının değişimleri kullanılarak yapısal dönüşümü, üst orta gelir grubu ülkelerinin durumu da göz önünde bulundurularak incelenmiştir. Buna göre Türkiye ekonomisinde, üst orta gelir grubu ülke örneklerine benzer bir şekilde yapısal dönüşümü gerçekleştirdiği, fakat gelişmiş ülke örneklerinden uzak bir görüntü sergilediği görülmektedir.

1960-2024 döneminde Türkiye ekonomisinde sektörel β yakınsaması dinamiği olduğu göze çarpmaktadır. Türkiye’de tarım sektörünün 1960-2024 döneminde ortalama değerinin altına doğru seyretmesi, diğer sektörlerin paylarının zamanla artması yapısal dönüşümün gerçekleştirildiği bir durum olarak değerlendirilmektedir. Dahası, kırsal kesimden şehirlere doğru gerçekleşen göçlerin, tarımsal işgücünün azalmasına ve tarım sektörünün gelişimini engellediği söylenilebilir. Tarım sektöründeki düşük teknolojik yatırımlar, altyapı yetersizlikleri ve verimsiz kullanılan toprak, üretim verimliliğini düşürmektedir. Tarımsal desteklerin yetersizliği veya doğru kullanılamaması, tarım politikalarındaki eksiklikler ve gıda fiyatlarındaki dalgalanmalar üretimi azaltarak tarımsal üretimin düşmesine kaynaklık etmiş olabilir. Kuraklıklar ve iklim şartlarına bağımlılıkla toprak kalitesinin bozulması da tarımsal verimliliğin düşmesinde etkili olabilecek başka bir faktör olarak sayılabilir. Dünyada yaşanan tarım ürünlerindeki rekabet ile tarımsal girdiler açısından dışa bağımlılığın artması da sektörün büyümesini sınırlayabilecek nedenler arasında sayılabilir. Sanayileşme ve hizmet sektörlerinin gelişmesiyle tarım sektörü ekonomik önemini yitirirken, teknolojik gelişmelere ayak uyduramayan tarımsal üretimin verimliliği düşmüştür. Ayrıca iklim değişikliği ve çevresel sorunların da bu düşüşte etkili olduğu söylenilebilir. Bu durum, tarımın Türkiye ekonomisinde uzun vadeli bir küçülme eğilimi olduğunu göstermektedir.

Tarım sektörü genellikle daha düşük teknolojik yenilikler, eğitim ve sermaye yatırımları ile karakterize edilebilir. Bu %n sektörde gelişmiş teknolojilerin daha yavaş benimsenmesi, üretkenliğin artmasını engelleyebilir. İşgücünün tarımda kalmak yerine çeşitli sebeplerle alternatif sektörlerle kayması tarımsal üretimin azalmasına neden olur. Tarım sektörü büyük ölçüde toprağın kalitesine, iklim koşullarına ve su kaynaklarına bağlıdır. Bu nedenle, doğal kaynakların sınırlılığı tarımda verim artışını kısıtlayabilir. Tarım sektöründe yapısal dönüşümlerin yavaş gerçekleşmesi sektörde büyüme ve verimlilik artışını sınırlayabilir.

Sanayi sektörü genellikle teknoloji, sermaye ve insan kaynağı açısından yoğun bir yapı sergilemektedir. Bununla birlikte gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere teknoloji transferini yeterince gerçekleştirememesi, sanayi sektöründe verimlilik farklarının kapanmasını engelleyebilir. Sektör, yüksek sermaye yatırımları gerektirdiğinden, sermayeye erişimdeki kısıtlar (finansal

piyasaların gelişmemiş olması, yüksek borçlanma maliyetleri, yüksek faiz oranları) sektörün büyümesini sınırlayabilir. Devlet teşvikleri ve düzenlemeleri, verimliliği artıracak şekilde yönlendirilmezse, sanayide yapısal değişim ve yenilikçilik hız kazanamayabilir. Nitelikli işgücü eksikliği, sanayi sektöründe verimliliğin artmasını engelleyen önemli bir faktör olarak gösterilebilir.

Türkiye ekonomisinde hizmetler sektörünün 1960-2024 döneminde GSYİH içindeki payının 2000'li yıllardan itibaren kendi ortalamasının üzerinde seyretmesi, Türkiye ekonomisinin yapısal dönüşümü, küreselleşme, dijitalleşme ve tüketim alışkanlıklarının değişmesi ile yakından ilişkili olduğu ifade edilebilir. Göstergeler, hizmetler sektörünün ekonomideki büyümenin bir yansıması olarak, sanayi ve tarım sektörlerinin üzerinde bir performans sergilediğini göstermektedir. Bu süreç, Türkiye'nin daha fazla dışa açıldığı, dijitalleşmenin hızlandığı ve tüketici taleplerinin hizmet odaklı hale geldiği bir dönemi yansıtmaktadır.

Hizmetler sektörünün, bilgi ekonomisi ve teknolojik yeniliklerle birlikte hızlı bir dönüşüm geçirdiği söylenilebilir. Ancak, gelişmiş ülkelerde yenilikler çok hızlı ilerlerken, gelişmekte olan ülkelerde altyapı eksiklikleri nedeniyle hizmetler sektörü teknolojik yeniliklere daha yavaş adapte olabilmektedir. Bu durum verimlilik farklarını arttırabilir. Eğitimli ve becerisi yüksek iş gücüne dayalı sektör, eğitim sistemlerinin zayıf olduğu ülkelerde verimliliği düşürebilir. Hizmet sektöründe inovasyon ve yeni iş modellerinin gelişiminin sınırlı kalması büyüme ve verimlilik artışını engelleyebilir.

Yapısal dönüşümün gelişmiş ülkelere benzer şekilde gerçekleştirilebilmesi, bir ülkenin ekonomik büyüme, istihdam, verimlilik ve genel refah düzeyini artırması açısından kritik öneme sahiptir. Bunun başarılabilmesi için: Yenilikçi ürün ve Ar-Ge yatırımlarına önem verilmelidir. Nitelikli işgücü eğitime odaklanılarak, iş gücünün değişen sektör dinamiklerine adapte olması kolaylaştırılmalıdır. Teknoloji ve dijital dönüşüm için alt yapı oluşturulmalıdır. KOBİ'ler desteklenmeli, bölgesel kalkınma politikaları uygulanmalı ve yeşil ekonomi dönüşümüne önem verilmelidir. İhracat stratejileri ve uluslararası iş birlikleri geliştirilerek ticaret politikaları küresel ticareti destekleyecek şekilde düzenlenmelidir. Uygulanabilir bir sanayi politikası belirlenerek uzun vadeli stratejiler geliştirilmeli, kamunun özel sektörle iş birliği içerisinde olarak stratejik sektörlerle yatırım ve yenilikler teşvik edilmelidir.

KAYNAKÇA

Akcan, M.B. ve Azazi, H. (2022). İstihdam oluşturmayan büyümenin sektörel analizi: Türkiye örneği. *Journal of Management and Economics Research*, 20(1), 227-246.

Akkoç, U. ve Şahin, H. (2019). "Ülkeler arası gelir yakınsaması: dinamik panel veri yöntemi ile beta yakınsaması tahmini", *Eurasian academy of sciences eurasian business & economics journal*, 20: 194-212.

Albayrak, M. (2022). Sanayi ve hizmet sektörleri istihdamı ile ekonomik büyüme ilişkisi. S. O. Küpeli ve A. Fidan (Ed.), *Sosyal Bilimlerde Disiplinler Arası Çalışmalar – I*, ss. 85-105. *Efe Akademi Yayınları*. İstanbul.

Alhawaish, A.K. (2014). Does the service sector cause economic growth? Empirical evidence from Saudi Arabia. *Global Studies Journal*, 7(2), 1-6.

Altun, Y. ve İşleyen, Ş. (2019). Türkiye'de iktisadi büyüme ile sanayi sektöründe istihdam arasındaki ilişkinin ARDL sınır testi yaklaşımı ile ekonometrik analizi: 1991-2017. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (17), 657-676.

Atik, H. (2000). Hizmet ekonomisi göstergeleri ve Türkiye. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1), 33-49. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniiibd/issue/2681/35162> (Erişim tarihi: 01.09.2024).

Barro, R. and Martin, X.S. (1992). Convergence. *Journal of Political Economy*, 100, 223-251.

Barro, R., Sala-i Martin, X., Blanchard, O. and Hall, R.E. (1991). Convergence across states and regions. *Brooking papers on economic activity*, 1991 (1), 107-182.

Barro, R.J. (1991). "Economic growth in a cross-section of countries", *Quarterly journal of economics*, 106(7): 407-443.

Barro, R.J., and Sala-i-Martin, X. (1995). *Economic growth*. McGraw-Hill.

Bello, M.O. and Ch'ng, K.S. (2022). "Convergence in energy intensity of GDP: Evidence from West African countries", *Energy*, 254 Part A, September, 124217.

Bernard, A. and Jones, C. (1996). Productivity and convergence across U.S. States and industries. *Empirical Economics*, 21, 113-135.

Carree, M., Klomp, L. and Thurik, A. (2000). Productivity convergence in OECD manufacturing industries. *Economic Letters*, 66, 337-345.

Chenery, H.B. (1979). Structural change and development policy. *Oxford University Press*. New York.

Dinç, Ö.G. (2022). Türkiye'de tarım, sanayi ve hizmet sektörleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Bootstrap Toda-Yamamoto nedensellik testi. *İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2, 226-233.

Fei, J.C.H. ve Ranis, G. (1961). A theory of economic development. *American Economic Review*, 51, 533-565.

Harris, R.R. and Trainor, M. (1999). Manufacturing industries in the UK: Was there convergence during the 1968-1992 period. *Scottish Journal of Political Economy*, 46 (5), 552-569.

Herrerias M.J. and Liu G. (2013). "Electricity intensity across Chinese provinces: new evidence on convergence and threshold effects", *Energy Economics*, 36, March: 268-276.

Hirschman, A.O. (1958). The Strategy of Economic Development. *Yale University Press*. New Haven, Conn.

http-1. Ekonomik Faaliyetlerin İstatistik Sınıflaması, Nace.Rev.2), <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/DownloadFile?p=TtkFY5dKDJKSEnDv5YUg8tLDdLTVqQNDA4EkNqCt8E0BxpJh3ctvY0fd6HyQk4bU9IC4m6kg0dEhvGFIW47TI6hJsNKB7e/L3peB0dfM0t0=>, (Erişim Tarihi: 15.08.2025).

http-2. Dünya Bankası Gelir Grubu Sınıflaması, <https://blogs.worldbank.org/en/opendata/world-bank-country-classifications-by-income-level-for-2024-2025>, (Erişim Tarihi: 05.08.2025).

Inada, K. (1963). "On a two-sector model of economic growth: comments and a generalization," *The Review of Economic Studies*, 30 (2), 119-127.

İslam, N. (2003). "What we have learnt from convergence debate?", *Journal of Economic Surveys*, 17(3): 309-354.

İncekara, A. ve Gürbüz, A.Ş. (2023). Türkiye ekonomisinde yapısal dönüşüm: Üç sektör teorisi çerçevesinde bir analiz. *Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye Ekonomisi*. <https://iupress.istanbul.edu.tr/tr/book/cumhuriyetin-100-yilinda-turkiye-ekonomisi/chapter/turkiye-ekonomisinde-yapisal-donusum-uc-sektor-teorisi-cercevesinde-bir-analiz> (Erişim tarihi: 05.09.2024).

Kar, M. ve Ağır, H. (2016). "Türkiye'de beşeri sermaye ve ekonomik büyüme ilişkisi: Eşbütünleşme yaklaşımı ile nedensellik testi, 1926-1994", *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6(11): 51-68.

Karagöl, E. ve Saraç, T. (2010). Türkiye'de bölgesel gelir yakınsaması: Panel birim kök testi yaklaşımı. *Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 12, 65-85.

Korap, L. (2010). *An essay upon testing economic convergence hypothesis with time series panel unit root methods for the OECD Countries*. MPRA Paper No. 29644, Munich Personal RePEc Archive.

Kuznets, S. (1973). Modern economic growth: Findings and reflections. *American Economic Review*, 63(3), 247-258.

Lewis, W.A. (1954). Economic development with unlimited supplies of labor. *Manchester School*, 22, 139-191.

Mert, N. ve Abdioğlu, Z. (2021). Türkiye’de tarım, sanayi ve hizmet sektörleri arasındaki nedensellik ilişkisinin analizi. *Sosyoekonomi*, 29(50), 317-336.

Özcan, B. (2017). Türkiye’de bölgesel yakınsama analizi: Panel veri yaklaşımı. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 31(3), 523-542.

Özek, Y. ve Ergür, H.O. (2020). Kırılgan Beşli Ülkelerinde Finansal Yakınsamanın Birim Kök Testleri İle Analizi. *Kesit Akademi Dergisi*, (23), 237-245.

Rodrik, D. (2013). Unconditional convergence in manufacturing. *The Quarterly Journal of Economics*, 128 (1), 165-204.

Solow, R. (1956). “A Contribution to the Theory of Economic Growth”, *Quarterly Journal of Economics*, 70(1): 65-94.

Tekin Kuru, A. ve Dinçer, N.N. (2018). Türkiye’de sanayi ve hizmet sektörleri. *İktisat ve Toplum*, 88 (Şubat), 5-11.

Telli Üçler, Y. (2022). Türkiye’de sektörler itibari ile istihdam-büyüme ilişkisi. *Pearson Journal of Social Sciences & Humanities*, 7(21), 148-160.

Timmer, C. and Akkus, S. (2008). The structural transformation as a pathway out of poverty: analytics, empirics and politics. *Center for Global Development Working Paper*. <https://ideas.repec.org/p/cgd/wpaper/150.html> (Erişim tarihi: 10.08.2024).

Turhan, Ş. ve Erdal, B. (2022). Ekonomik büyüme ve tarımsal istihdam. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 66-74.

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu). (2025). Üretim yöntemiyle GSYİH. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=D%C3%B6nüşüm-Gayrisafi-Yurt-%C4%B0%C3%A7i-Has%C4%B1la-İl-%C3%87eyrek:-Nisan-Haziran,-2024-53754&dil=1> (Erişim tarihi: 17.09.2025).

WDI (World Development Indicators). (2025). *World Development Indicators* - <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> (Erişim tarihi: 22.08.2025).

Yakışık, H. ve Fikirli, Ö. (2015). Yapısal dönüşüm ve dönüşümün yapısı: Türkiye örneği. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 112-128.

Yazgan, Ş., Ceylan, R. Ve Mollavelioğlu, M.Ş. (2018). Seçilmiş NATO ülkelerinde askeri harcamaların yakınsaması: Doğrusal olmayan birim kök testinden kanıtlar. *Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi*, 37, 118-132.

Yıldırım, U. ve Engeloğlu, Ö. (2023). Türkiye’de sektörel istihdam ve ekonomik büyüme ilişkisi: Saklı eş bütünleşme ve asimetrik nedensellik testi. *Fiscaeconomia*, 7(2), 1445-1473.